

Kultura i stereotipi: stavovi studenata društvenih znanosti Sveučilišta u Zagrebu prema kulturnim različitostima

Novak, Dora

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, The Faculty of Political Science / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:114:297883>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-26**

Repository / Repozitorij:

[FPSZG repository - master's thesis of students of political science and journalism / postgraduate specialist studies / dissertations](#)

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Diplomski studij politologije

Dora Novak

KULTURA I STEREOTIPI: STAVOVI STUDENATA
DRUŠTVENIH ZNANOSTI SVEUČILIŠTA U ZAGREBU PREMA
KULTURNIM RAZLIČITOSTIMA

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2022.

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Diplomski studij politologije

KULTURA I STEREOTIPI: STAVOVI STUDENATA
DRUŠTVENIH ZNANOSTI SVEUČILIŠTA U ZAGREBU PREMA
KULTURNIM RAZLIČITOSTIMA

DIPLOMSKI RAD

Mentorica: doc. dr. sc. Vedrana Baričević

Studentica: Dora Novak

Zagreb
rujan, 2022.

Izjavljujem da sam diplomski rad *Kultura i stereotipi: stavovi studenata društvenih znanosti Sveučilišta u Zagrebu prema kulturnim različitostima*, koji sam predala na ocjenu mentorici doc. dr. sc. Vedrani Baričević, napisala samostalno i da je u potpunosti riječ o mojem autorskom radu. Također, izjavljujem da dotični rad nije objavljen ni korišten u svrhe ispunjenja nastavnih obaveza na ovom ili nekom drugom učilištu, te da na temelju njega nisam stekla ECTS-bodove. Nadalje, izjavljujem da sam u radu poštivala etička pravila znanstvenog i akademskog rada, a posebno članke 16-19. Etičkoga kodeksa Sveučilišta u Zagrebu.

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Teorijski okvir: kulturne različitosti i odnos prema migrantima i manjinama.....	3
3. Metodologija	7
4. Nalazi istraživanja: odnos prema različitostima i različitim skupinama useljenika.....	9
4.1. Nacionalne, etničke i kulturološke različitosti	9
4.2. Grupno specifični stavovi.....	12
4.2.1. Odnos prema useljenicima iz Bosne i Hercegovine i Srbije.....	13
4.2.2. Odnos prema useljenicima s Bliskog istoka	15
4.2.3. Odnos prema useljenicima iz Afrike.....	20
5. Rasprava: kulturološke razlike i odnos prema različitim skupinama useljenika.....	22
6. Zaključak.....	25
8. Popis literature.....	27
8.1. Ostali izvori	29

1. Uvod

Iako je Hrvatska prvenstveno zemlja iseljavanja, ovi su trendovi kombinirani sa sve većim stopama useljavanja. Ulazak u Europsku uniju značio je i sve veći odlazak domaćih radnika, odnosno rastuće stope nedostatka domaće radne snage, zbog čega je Hrvatska tijekom godina značajno povećala stope uvoza stranog rada. Primjerice, u travnju 2022. godine u Hrvatskoj je boravilo 94,000 državljana trećih zemalja (Ministarstvo unutarnjih poslova; u: Jurasić, 2022). Većina ovih osoba su radnici koji dolaze iz susjednih zemalja: Bosne i Hercegovine, Srbije i drugih zemalja regije. Pristupanje Europskoj uniji podrazumijevalo je i da Hrvatska mora usvojiti europske politike izbjegličke zaštite i kontrole migracija. Iako je broj tražitelja azila i osoba pod zaštitom još uvijek ograničen (v. npr. Ministarstvo unutarnjih poslova, 2022) pitanje migracijske kontrole i izbjegličke zaštite visoko je politizirano i često prisutno u medijskom te javnom diskursu (Baričević i Koska, 2017). Budući da se Hrvatska nalazi na Zapadno - balkanskoj ruti, velik broj tražitelja azila i drugih migranata koristi ga i kao prostor tranzita za odlazak u druge zemlje Unije (Valenta i dr, 2015).

Istraživanja koja se bave stavovima prema radnim imigrantima, poput Čačić-Kumpes, Gregurović i Kumpes (2012), ukazuju na visoku razinu ksenofobije u društvu i nespremnosti na prihvatanje stranih radnika. Strani radnici istovremeno su percipirani kao ekonomska (strah od konkurencije na tržištu rada), ali i sociokulturna prijetnja, koja se manifestira kao zatvorenost prema kulturnoj različitosti i predrasudama obilježen otpor prema stranim radnicima različite kulture (Čačić-Kumpes i dr, 2012: 329). Da su radni imigranti u Hrvatskoj percipirani kao kulturna prijetnja, pokazuju i Gregurović, Kuti i Župarić-Iljić (2016), dok se istovremeno tražitelje azila doživljava kao sigurnosnu i ekonomsku prijetnju, posebice kod niže obrazovanog stanovništva. Navedeno potvrđuje i Kumpes (2018) koji u svome istraživanju propituje religioznost ispitanika naspram sociokulturne i socioekonomske prijetnje, a religiozniji ispitanici su skloniji percipirati strane radnike kao prijetnju, a posebice sociokulturnu. Navedeno je zanimljivije, navodi autor, jer je riječ o vremenu kada je gospodarska situacija u Hrvatskoj bila teža, pa je pretpostavka da će strani radnici biti percipirani ponajprije kao socioekonomska prijetnja (Kumpes, 2018: 307).

Pojedine domaće studije (v. npr. Baričević i Koska, 2017, Centar za mirovne studije, 2013) pokazale su da ispitanici mogu podržavati ili čak priželjkivati društvene, etničke i kulturološke različitosti, ali istovremeno iskazivati negativne stavove prema pojedinim društvenim, nacionalnim ili kulturnim grupama, primjerice, tražiteljima azila ili 'migrantima', Srbima i

muslimanima. Ova studija željela je ispitati kako ispitanici za koje možemo očekivati više razine tolerancije prema različitostima promišljaju o imigraciji i različitim skupinama useljenika. Konkretno, interes studije je ispitati koja se vjerovanja (konkretni sadržaji) vezuju uz pojedine skupine useljenika (ili manjina), odnosno zašto su neke skupine bolje ili lošije prihvaćene. Istraživanje je provedeno među studentima završne godine studija na fakultetima društvenih znanosti Sveučilišta u Zagrebu: Ekonomskog fakulteta, Filozofskog fakulteta i Fakulteta političkih znanosti. Ranije provedene studije pokazuju da su osobe višeg obrazovanja i društvenog usmjerenja sklonije prihvaćanju različitosti, odnosno manjem stupnju ekskluzivizma (v. Hasties, 2007). Koristeći metodu intervjua, rad ispituje opće stavove prema kulturnim različitostima te stavove prema specifičnim grupama useljenika.

Postojeće domaće i inozemne studije nalaze da je percepcija kulturološke bliskosti ili razlika važan faktor u formiranju stavova prema različitim kulturnim skupinama (Card i dr, 2005, Hainmueller i Hopkins, 2014, Baričević i Koska, 2017, Sniderman i dr, 2004, Fetzer, 2000) Nadalje, istraživanja pokazuju znatno veću socijalnu distancu prema srpskoj populaciji nego prema populaciji Bosne i Hercegovine te je redovita pretpostavka da ovo možemo pripisati posljedicama ratnih zbivanja (Vujević Hećimović i dr, 2010: 143). Konačno, pojedine studije daju naznake da u Hrvatskoj, kao i u brojnim drugim europskim zemljama, možemo govoriti o porastu islamofobije (Crawley, 2005, Baričević i Koska, 2017, Velasco Gonzalez i dr, 2008, Mrakovčić i Gregurović, 2020). Uzimajući u obzir ove nalaze, odabrane su četiri skupine useljenika: useljenici iz Bosne i Hercegovine, Srbije, Bliskog istoka i afričkih zemalja. Pritom, prve dvije skupine dolaze iz bližeg susjedstva, kulturološki i jezično su bliske domicilnom stanovništvu te u najvećem broju slučajeva, dolaze kao radnici ili članovi obitelji useljenika ili građana. Druge dvije skupine dolaze iz udaljenijih zemalja, drugačijih su kultura i jezika te su najčešće tražitelji azila (ili iregularni migranti).

S obzirom na dosadašnja istraživanja, bilo je za očekivati da će ispitanici pozitivno vrednovati kulturne različitosti, a pritom imati otvorenije stavove prema useljenicima koji su percipirani kao kulturološki bliži. Kod grupno specifičnih stavova, iako kulturološko bliski, očekuje se određena razina iskazane prijete prema srpskoj populaciji, dok se za useljenike iz drugih kulturoloških područja (Afrika i Bliski istok) pretpostavlja skepsa u pogledu kulture.

Studija je pokazala da ispitanici dominantno pozitivno vrednuju društvene raznolikosti i heterogeno društvo, odnosno dominantno zagovaraju politike uvažavanja različitosti. Ipak, dok su društvene različitosti generalno pozitivno vrednovane na normativnoj razini, na razini specifičnih stavova prema pojedinim skupinama, pozitivni stavovi rezervirani su za one

useljenuke koji se percipiraju kulturološki bliskije. Stoga, useljenici za koje se vjeruje da su kulturološki (vrlo) različiti, predmet su snažnih stereotipija i nerijetko negativnih stavova (muslimani s Bliskog istoka). Navedena percepcija kulturoloških razlika može se smatrati konstruiranom, a ne stvarnom i odnosi se na skupinu muslimana s Bliskog istoka. Useljenici iz afričkih zemalja, usprkos činjenici da je riječ o kulturološkoj različitoj skupini, najčešće nisu poimani kao suviše različiti.

Rad je podijeljen u četiri poglavlja. Sljedeće poglavlje nudi teorijski okvir, odnosno pregled dosadašnjih istraživanja općih stavova o migraciji, kao i grupno specifičnih stavova prema određenim skupinama useljenika. U trećem poglavlju opisuje se metodologija istraživanja – odabrana metoda polustrukturiranog intervjua i uzorka od 30 studenata fakulteta društvenih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, dok su u četvrtom poglavlju predstavljeni temeljni nalazi istraživanja, podijeljeni u dva dijela. Na početku se u nalazima istraživanja raspravlja o općem stavu ispitanika prema različitostima, nakon čega slijede grupno specifični stavovi prema skupinama useljenika iz Bosne i Hercegovine i Srbije, s Bliskog istoka te iz Afrike. Peto, a ujedno i posljednje poglavlje rada, sažima temeljne rezultate, nakon čega slijedi zaključak.

2. Teorijski okvir: kulturne različitosti i odnos prema migrantima i manjinama

Niz studija pokazuje da je odnos javnosti prema vanjskim grupama (primjerice migrantima, nacionalnim i etničkim manjinama) posredovan koncepcijama i stavovima o kulturološkim različitostima. Negativna percepcija imigranata i manjina, koja se javlja kao posljedica osjećaja kulturne prijetnje, pojavljuje se kad pripadnici domaćeg stanovništva svojoj kulturi pridaju veliku važnost, dok istovremeno one koji ne pripadaju „njihovoj kulturi“ percipiraju kulturno drukčijima (Čačić-Kumpes i dr, 2012: 310). Percepcija ugroze domaće kulture i uvjerenje u nesposobnost ili odbijanje integracije od strane imigranata pokazuju se kao važna pretpostavka za stvaranje negativnih percepcija o vanjskim skupinama – migrantima i manjinama (Baričević i Koska, 2017: 5).

Prema Hainmuelleru i Hopkinsu (2014), stavovi prema imigraciji dominantno su oblikovani sociotropskim vrednovanjima utjecaja imigracije na dominantnu kulturu. Sides i Citrin (2007) koriste podatke ESS¹-a za 20 europskih zemalja u razdoblju od 2002. do 2003. godine te dolaze do sličnih rezultata. Prema analiziranim podacima zaključuju da vrednovanje kulturne

¹ The European Statistical System (Europski statistički sustav)

homogenosti pokazuje snažan utjecaj kod kreiranja stava. Do sličnih rezultata dolazi i studija Carda, Dustmanna i Prestona (2005) provedena s 24 zemalja članica programa European Social Survey. Autori navode da su stavovi ispitanika o imigraciji obično snažno povezani s njihovom percepcijom važnosti homogenosti u običajima i tradiciji (Card i dr, 2005: 35). Kulturološke vrijednosti dovode stanovnike u sukob, smatraju Sniderman i Hagendoorn (2007), a negativan stav prema muslimanima u nizozemskom društvu ne dolazi iz predrasude, nego iz uvjerenja da su određene muslimanske prakse u suprotnosti s vrijednostima nizozemskog društva (Sniderman i Hagendoorn, 2007: 22). Sniderman, Hagendoorn i Prior u svome radu (2004) nalaze da četiri od pet Nizozemaca želi otežati imigraciju osobama koje ne govore tečno nizozemski i koje imaju slabe šanse uklopiti se u nizozemsku kulturu. Povratak asimilacionom modelu (Joppke i Morawska, 2003) ili 'kulturalizacija građanstva' (Keating i Janmaat, 2020) pretpostavlja da se imigranata očekuje da dijele zajedničke vrijednosti, norme i ponašanja kao domaće stanovništvo. Fetzer pod pojmom marginalnosti smatra rasnu, vjersku ili kulturološku različitost od domicilnog stanovništva, a upravo je kulturna marginalnost naj snažniji pokazatelj antiimigrantskog stava (Fetzer, 2000).

U svojem istraživanju o stavovima prema radnim imigrantima i imigraciji u Hrvatskoj, Čačić-Kumpes, Gregurović i Kumpes (2012) također nalaze da je pitanje kulturološke bliskosti i spremnosti na asimilaciju relevantno za formiranje stavova prema useljenicima. Autori zaključuju „da većina ispitanika pred migracijsku politiku postavlja asimilacijski imperativ, odnosno da moguću integraciju imigranata u hrvatsko društvo vidi kao jednosmjernan proces u kojemu imigranti trebaju zanemariti svoju kulturnu različitost i „utopiti“ se u većinsko društvo, a ne kao dvosmjernan u kojemu se putem interakcije imigranata i društva primitka prihvaćaju i razmjenjuju različiti kulturni sadržaji i poštuju različitost“ (Čačić-Kumpes i dr, 2012: 329). Otpor prema dolasku stranih radnika u hrvatsko društvo prosječno je veći kod slabije obrazovanih i starijih osoba, kao i kod zagovornika homogenog društva. Mlađi i obrazovaniji pojedinci skloniji su manjoj društvenoj distanci, zaključuju autori (Čačić-Kumpes i dr, 2012: 330).

Iako se često navodi da su mlađe osobe manje sklone diskriminaciji, a većoj otvorenosti za različitosti (v. npr. Janmaat i Keating, 2019), odnos dobi i stavova prema društvenim i kulturnim različitostima nije uvijek jednostavan. Primjerice, istraživanje Vala i Costa-Lopes (2010) koje uključuje 65 zemalja pokazuje da su mlađe osobe sklonije pozitivnom vrednovanju društvenih i kulturnih različitosti, ali su ujedno manje sklone njegovati univerzalističke vrijednosti koja podrazumijevaju jednak tretman za sve skupine. Studija Janmaata i Keatinga (2019) u Velikoj

Britaniji našla je da je mlađa populacija iskazivala manju socijalnu distancu i veću toleranciju prema marginaliziranim skupinama (etničkim i seksualnim manjinama te imigrantima), no mladi nisu bili tolerantniji od osoba srednje dobne skupine u nekim konkretnim pitanjima, primjerice, u pitanjima kompeticije na radnom tržištu ili odnosu prema iregularnim migrantima. U domaćem istraživanju, Čačić-Kumpes, Gregurović i Kumpes (2014) uspoređuju stavove srednjoškolaca i njihovih roditelja te nalaze da su učenici skloniji etnocentričnim stavovima i zatvorenosti prema kulturnoj i etničkoj različitosti od svojih roditelja, ali roditelji izražavaju značajno veću društvenu distancu prema pojedinim pripadnicima nacionalnih manjina i stranim radnicima od svoje djece. Ipak, neke domaće studije (v. npr. Čačić-Kumpes i dr, 2012, Gregurović i dr, 2016) nalaze da su mlađi ispitanici manje skloni useljenike promatrati kao prijetnju.

Nadalje, studije konzistentno nalaze da je obrazovanje jasan prediktor stavova: obrazovaniji ispitanici manje diskriminiraju i pridaju veću vrijednost kulturnoj i etničkoj otvorenosti od manje obrazovanih (Hainmueller i Hiscox, 2007). Navedeno vrijedi za cijelu Europu: ljudi s višim obrazovanjem vjerojatnije će odobravati useljavanje bez obzira na to odakle imigranti dolaze i koje vještine te razinu obrazovanja posjeduju (Hainmueller i Hiscox, 2007: 3). U studiji o odnosu javnosti prema migrantima provedenoj u SAD-u Velikoj Britaniji, Norveškoj i Švedskoj, Strabac, Aalberg i Valenta (2014) zaključuju da obrazovaniji pojedinci izražavaju manje negativne stavove prema muslimanskim imigrantima (Strabac i dr, 2014: 111). Do istih rezultata dolazi već spomenuta studija Carda, Dustmanna i Prestona (2005). Obrazovani ispitanici skloniji su pozitivnijem stavu prema imigraciji, posebice o doprinosu imigranata nacionalnoj ekonomiji, ali i u pogledu utjecaja na kvalitetu života (Card i dr, 2005: 31). Nadalje, istraživanja pokazuju da je u ovom kontekstu relevantno i područje obrazovanja: osobe visokoškolskog obrazovanja društvenog usmjerenja pokazuju veću otvorenost za društvene i kulturne različitosti, kao i manje razine predrasuda prema različitim manjinama u društvu u odnosu na osobe drugih usmjerenja (v. Hastie, 2007). Istraživanje Župarić-Iljić i Gregurović (2013) provedeno među studentima Sveučilišta u Zagrebu nalazi da studenti društvenih fakulteta imaju manji doživljaj tražitelja azila kao društvene, kulturne, zdravstvene i ekonomske prijetnje od studenata tehničkih fakulteta.

Iako studije pokazuju da će ispitanici koji su skloni negativnim stavovima prema jednoj skupini imati negativne stavove i prema drugima (Strabac i dr, 2014), ipak generalizirane predrasude mogu se izraziti kroz specifične stereotipe. Primjerice, studija Hellwiga i Sinnoa (2016) provedena u Velikoj Britaniji nalazi da ispitanici uz imigraciju iz istočne Europe vežu pojam

ekonomske prijetnje, dok je uz muslimane prisutna percepcija kulturološke i sigurnosne prijetnje. Velasco Gonzalez i dr. (2008) provode istraživanje na Nizozemcima od 13 do 17 godina, u kojem gotovo polovica ispitanika izražava negativne stavove prema muslimanima. Osim toga, ispitanici više doživljavaju muslimane kao simboličku, a ne realističku prijetnju, što odgovara i javnoj raspravi u nizozemskom društvu, koja muslimane predstavlja kao prijetnju nacionalnom identitetu i kulturi (Velasco Gonzales i dr, 2008: 679). S druge strane, Strabac, Aalberg i Valenta (2014) nalaze da u Norveškoj i Švedskoj nema razlike u stavu prema muslimanskom stanovništvu i ostalim imigrantima, dok je u SAD-u i Ujedinjenom Kraljevstvu stav prema muslimanima pozitivniji od ostalih imigranata (Strabac i dr, 2014: 109, 114). Potonje je još zanimljivije kada znamo da je riječ o državama koje su iskusile terorističke napade od strane muslimanskih ekstremista. Možemo zaključiti da „odnos prema useljeničkim skupinama ovisi o nizu uvjeta, kontekstualno je specifičan i često i nacionalno specifičan“ (Baričević i Koska, 2017: 6).

Niz domaćih istraživanja istraživao je društvenu distancu prema nacionalnim manjinama. Vujević Hećimović, Brajović i Ilin u tri (2002., 2005. i 2008. godine) navrata istražuju socijalnu distancu prema Crnogorcima, Bošnjacima, Slovencima i Srbima te zaključuju da je socijalna distanca Hrvata najveća prema pripadnicima srpskog naroda, a najmanja prema Bošnjacima - Muslimanima (Vujević Hećimović i dr, 2010: 143). Istovremeno, dobiveni rezultati pokazuju da se tijekom pet godina socijalna distanca prema nacionalnim manjinama promijenila, odnosno 2002. je bila veća nego 2008. godine (Vujević Hećimović i dr, 2010: 149). Mjereći etničku distancu u trima regijama (Istra, Lika i Gorski kotar), Banovac i Boneta (2006) pokazuju da se po nepoželjnosti ističu tri grupe: Srbi, Albanci i Romi (Banovac i Boneta, 2006: 29). Također, istraživanje Centra za mirovne studije (2013) pokazuje da najveći broj hrvatskih građana ima negativne stavove prema Romima, više od 40 posto ispitanika, dok preko trećine građana izražava negativne stavove prema Srbima (Centar za mirovne studije, 2013: 24). Baričević i Koska (2017) pokazuju da iako ispitanici pozitivno vrednuju kulturnu raznolikost kojoj državi donose manjine, postoje razlike u stavovima prema skupinama. Nasuprot starim manjinama² koje su pozitivno vrednovane, kod dvije skupine uočena je određena razina problematike: srpske i romske nacionalne manjine. Posebice kod područja pogođenih ratom,

² Stare nacionalne manjine su one manjinske skupine koje su za vrijeme Socijalističke Republike Hrvatske imale ustavni status narodnosti (Talijani, Mađari, Česi i dr.), dok su nove nacionalne manjine one koje nakon donošenja Ustava Republike Hrvatske 1990. izgubile status konstitutivnog naroda i postale manjina (srpska nacionalna manjina) (prema Baričević i Koska, 2017: 60)

ispitanici negativno vrednuju srpsku nacionalnu manjinu, a percepcija zajednice vezuje se uz ulogu u Domovinskom ratu (Baričević i Koska, 2017: 62). Shodno tome, za potrebe ovoga rada izabrane su najpoželjnija skupina useljenika, ona iz Bosne i Hercegovine i najnepoželjnija skupina useljenika, oni iz Srbije, odnosno pripadnika nacionalnih manjina.

Studije koje istražuju odnos građana prema imigraciji nisu se bavile odnosom prema različitim skupinama useljenika u odnosu na njihovo porijeklo. Postojeća istraživanja pokazuju da značajan dio građana migrante promatra u terminima kulturne, ekonomske i sigurnosne prijetnje (Čačić-Kumpes i dr, 2012, Gregurović i dr, 2016, Kumpes, 2018). Istraživanja su se fokusirala na odnos prema ekonomskim migrantima i tražiteljima azila, odnosno starim manjinama (srpska, romska, albanska populacija, itd.) i migrantima. Utoliko, za sada ne možemo govoriti o tome kakvi su stavovi građana prema imigraciji s obzirom na različito porijeklo migranata i posebno ne imigranta koji tradicionalno nisu bili prisutni na domaćim prostorima.

Ipak, nekolicina istraživanja pokazuje da postoje skupine imigranta koje možemo smatrati diskriminiranim. To su prije svega muslimani, ili kako navodi studija Baričević i Koska (2017), muslimani s Bliskog istoka. Ovo istraživanje detektira značajne razine islamofobije u hrvatskom društvu, u kojem ispitanici pitanje sigurnosne i kulturne prijetnje povezuju isključivo s populacijom muslimana, a istovremeno je navedena skupina predmet i najvećih predrasuda (Baričević i Koska, 2017: 27, 37). Preciznije, ispitanici navode nespremnost na integraciju, smanjenje sigurnosti i rodne odnose kao problematične kod useljavanja muslimanskih skupina imigranata (Baričević i Koska, 2017: 32). Mrakovčić i Gregurović (2020) istražuju stavove studenata pravnih fakulteta prema muslimanima, a dobiveni rezultati pokazuju da je gotovo deset puta više studenata koji smatraju da će useljavanje muslimana s Bliskog istoka štetiti državama Europske unije, od onih koji smatraju da će im useljavanje koristiti (Mrakovčić i Gregurović, 2020: 301). Domaće istraživanje Centra za mirovne studije (2013) pokazuje da oko trećina građana iskazuje negativne stavove prema muslimanima, dok 30 posto ispitanika ih doživljava kao sigurnosnu prijetnju. Istovremeno, 13 posto ispitanika smatra „crnce“ kao sigurnosnu prijetnju (Centar za mirovne studije, 2013: 25).

3. Metodologija

Podaci korišteni u radu prikupljeni su u razdoblju od kolovoza do studenoga 2021. godine, a održavani su *on-line* sastancima putem Zoom i/ili Microsoft Teams platforma. Primarna metoda prikupljanja podataka je polustrukturirani intervjui, s pet unaprijed pripremljenih pitanja (s

određenim brojem potpitanja), a ovisno o odgovoru ispitanika, mijenjao se i tijekom intervjua. Kao metoda uzorkovanja korištena je metoda snježne grude³. U istraživanju napravljeno je ukupno 30 anonimnih intervjua sa studentima triju društvenih fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, odnosno po 10 ispitanika s Ekonomskog fakulteta, Filozofskog fakulteta i Fakulteta političkih znanosti. Ispitano je 18 studentica i 12 studenata završnih godina fakulteta, između 22 i 25 godina. Više od polovice ispitanika, njih 19 dolazi iz Zagreba, jedna ispitanica iz grada veličine do 75.000 stanovnika, četiri ispitanika iz gradova veličine do 40.000 stanovnika, troje ispitanika dolazi iz gradova do 30.000 stanovnika, a ostatak do 10.000 stanovnika. Prema političkoj orijentaciji i samo-svrstavanju na političkoj ljestvici lijevo-desno, 16 ispitanika opredijelilo se za lijevo i lijevi centar, šest ispitanika za desno i desni centar, za centar se opredijelilo četiri ispitanika, a četiri ispitanika su neopredijeljena (od kojih je troje na posljednjim izborima glasovalo za stranke lijevice). Trajanje intervjua najčešće je iznosilo oko 45 minuta, a najduži intervjui nisu trajali više od sat vremena.

Iako su se istraživanja dominantno bavila stavovima opće populacije, nekolicina istraživanja fokusirala se na stavove studentske populacije. Uz već spomenutu studiju provedenu na četirima pravnim fakultetima (Mrakovčić i Gregurović, 2020), relevantno je istraživanje Župarić-Iljić i Gregurović (2013) koje istražuje stavove prema tražiteljima azila studenata i studentica prirodoslovnog te humanističkog usmjerenja. Ovo istraživanje fokusiralo se na percepcije društvene, kulturne, zdravstveno-ekonomske i sigurnosne prijetnje. Dobiveni rezultati ukazuju da među studentskom populacijom Sveučilišta u Zagrebu veći doživljaj tražitelja azila kao društvene i kulturne prijetnje imaju studenti tehničkih znanosti koji se politički pozicioniraju desno i krajnje desno (Župarić-Iljić i Gregurović, 2013: 57). Stavove prema tražiteljima azila studenata sa Sveučilišta u Splitu ispituju i Kovačević, Malenica i Jelaska (2020), a pritom utvrđuju prisutnost i realističke (zdravstvene i ekonomske) i simboličke prijetnje (kulturološke). Ipak, autori naglašavaju da studenti statistički više doživljavaju tražitelje azila kao realističnu nego simboličnu prijetnju, odnosno kulturološku (Kovačević i dr, 2020: 254-255)

Dakle, domaće studije koje se bave sadržajem stavova još su uvijek rijetke, a većinom se radilo o kvantitativnim istraživanjima. Ova studija željela je dublje razumjeti kako ispitanici vrednuju

³ Metoda uzorkovanja koja se temelji na ciljanome odabiru uskoga kruga ljudi koji zatim šire uzorak, upućujući istraživača na druge osobe koje bi mogao ispitati. Preuzeto sa struna.ihj.hr, pristupljeno 18. lipnja 2022.

društvene različitosti na općenitijoj razini, a onda i detaljnije ispitati sadržaj stavova prema konkretnim skupinama useljenika, od kojih je dio kulturološki bliži, a dio kulturološki dalji. Kako bi se ispitao konkretan sadržaj stava svakog pojedinog ispitanika, metoda polustrukturiranog intervjua bila je logičan izbor.

Svaki intervju započeo je s otvorenim pitanjem što ispitanici misle o različitosti i kako je zamišljaju, dok se pod pojmom različitosti smatrala društvena, kulturna i nacionalna raznolikost. Nakon toga, ispitanici su potaknuti da zamisle svoju idealnu sliku grada i/ili države, vide li ga i/ili ju kao homogeno ili heterogeno mjesto. Ako ispitanici sami nisu ponudili objašnjenje, od njih se tražilo da objasne zašto preferiraju homogeno ili heterogeno društvo te kako ga zamišljaju. Nakon ovih općenitih stavova o različitostima, ova se problematika dublje ispitivala pitanjima o unaprijed izabranim društvenim skupinama i željom za kontaktom prema njima, s ciljem utvrđivanja (potencijalne) razlike u stavu prema određenim skupinama. Prvo pitanje bilo je otvorenog tipa, gdje se od ispitanika tražilo da (uz potpitanja, ukoliko su bila potrebna) navedu svoje mišljenje o svakoj od ponuđenih skupina. Nadalje, ispitanike se ispitivalo što misle o integraciji i uklapanju pojedinih skupina u društvu. Od svakog ispitanika se tražilo da obrazloži svoj stav, a kada je bilo potrebno, ispitanike se tražilo i da pojasne svoj odnos prema pojedinim skupinama, odnosno razlikama koje pritom vide. Konačno, ispitanike se tražilo i da procjene razinu ugone u eventualnom kontaktu sa svakom od skupina – bilo da se radi o stvarnom kontaktu ili zamišljenom. Kada su ispitanici pravili razlike između različitih tipova kontakata (površni ili intenzivniji) ili gdje to nije bilo jasno, postavljena su im pitanja o različitim oblicima kontakata i susreta – primjerice, na studiju, u susjedstvu i sl.

4. Nalazi istraživanja: odnos prema različitostima i različitim skupinama useljenika

4.1. Nacionalne, etničke i kulturološke različitosti

Velika većina ispitanika navodi želju za heterogenošću i naglašavaju njezine pozitivne strane, primarno je promatrajući kroz kulturološku dimenziju, dok svega nekolicina ispitanika želi homogeno društvo. Multinacionalno, odnosno multikulturalno društvo smatra se „zdravim za društvo“ i „zanimljivim za vidjeti“, a prednjači stav da druge kulture obogaćuju postojeću, kao i državu u cjelini. Heterogeno društvo nerijetko je shvaćeno i kao (neizbježna) posljedica ulaska u Europsku uniju, a prevladava i mišljenje da je „vrijeme da se Hrvatska pomakne prema Zapadu u tome pogledu“. Osim kao posljedica ulaska u Uniju, dolazak imigranata često se percipira kao posljedica ubrzane globalizacije. Pri tome, ispitanici često naglašavaju da je samo

pitanje vremena kada će društvo postati heterogeno. Pojam kulturološke različitosti često je vezan uz pojmove učenja i novih iskustava, odnosno upoznavanja različitih kultura i načina života, što se promatra kao iskustvo koje obogaćuje pojedince.

„Pa ja bih uvijek više voljela da je raznolikiji, jer općenito, sviđa mi se što možemo naučiti od različitosti. To je ono više perspektiva, općenito sam više za to da je bogatstvo u različitosti, pa bih voljela tako neki heterogeniji grad po kulturama, po nacionalnostima, po bilo čemu...“

(Ispitanica 1)

„Pa ja sam više za heterogeno – ja volim da je multinacionalno, multikulturalno tako da po meni definitivno to što možemo vidjeti više na Zapadu. Meni je to atraktivnije nekako i zanimljiviji je život nekako u tim gradovima. Da je zanimljiviji jednostavno život kada ima više različitosti.“ (Ispitanica 26)

„Ja bih volio vidjeti da je heterogen, ipak bih volio vidjeti različito u svome gradu. Evo, reći ću ti na primjeru kada sam bio u gradu neki dan i gledam što ću pojesti. I vidim venezuelanski restoran i to se jelo zove arepa. I to mi je bilo prefora i prefino i ne mislim samo u smislu hrane, nego i pića i kulturnih događanja i neke takve aktivnosti. Ja bih definitivno volio vidjeti malo više toga u gradu.“ (Ispitanik 21)

Dio ispitanika u heterogenosti vidi i potencijalan problem. Naime, smatraju da je u domaćem kontekstu moguća diskriminacija imigranata od strane većinskog stanovništva. Neki ispitanici naglašavaju da bi voljeli da je domicilno društvo 'otvorenije', odnosno da bi veća heterogenost mogla značiti i veću toleranciju.

„Zavisi u kakvom gradu živim i kakvo je postojeće okruženje. Ako je već homogeno, bojao bih se da bi ta heterogenost dovela do možda negativnih događaja ... Ja sam uvijek, ja kao pojedinac, uvijek sam za heterogenost, da dolazi što više. Može biti bilo koja rasa, bilo koja vjera. Ne moraju se ni pokušavati asimilirati, integrirati, neka se drže svojih principa, svoje rase, svoje vjere, sve ... Samo više ovisi o zajednici – ne želim ja biti taj koji ću reći ako smo homogeni, ajmo sad biti heterogeni.“ (Ispitanik 20)

„Sviđa mi se jer mislim da na taj način ipak možeš malo više prodrijeti u nečiju kulturu, običaje. Jer u principu vidimo, od naroda do naroda smo različiti, ali kad upoznaš neku novu kulturu, možeš od njih dosta naučiti i možeš prenijeti, što je ok za obje strane. I mislim da... kad ima više naroda, da možda malo bolje se prihvaćamo međusobno, da je veća povezanost. Naravno, ako postoje prijateljski odnosi.“ (Ispitanica 12)

„Mislim da obogaćuje državu i grad, cijelo iskustvo življenja u gradu gdje je više kultura. I onda smo izloženi drugim stvarima i onda mi se nekako čini da bi i ljudi bili otvoreniji prema svemu.“ (Ispitanica 27)

Nekolicina ispitanika ipak smatra da homogeno društvo funkcionira skladnije, dok u heterogenom društvu postoji različitost mišljenja, a time i mogućnost sukoba između dvije i više kultura. Također, ispitanici ističu da je i gradovima, a posebice manjim, „lakše“ funkcionirati kada u njemu stanuje homogeno stanovništvo. Neki od ispitanika, posebice oni koji dolaze iz manjih gradova, gdje nema (toliko) različitih društvenih skupina, nisu sigurni za što bi se opredijelili, te smatraju da je homogenost stvar „navike“ i navode da za drugo ne znaju. Samim time ne znaju niti kako bi postupili i osjećali se u multikulturalnom društvu.

„Dolazim iz ... malog grada ... i dosta sam naviknula živjeti u homogenom. Ne toliko multikulturalnom mjestu. Tako da ne znam koliko bih se uspjela priviknuti. Mogu reći pola - pola.“ (Ispitanica 29)

„(...) Jer je uvijek taj strah – da se ljudi boje onih koji dolaze od nekuda. Jer će im uzeti poslove, mijenja se kultura i prijatnija je tradicionalnoj kulturi. (...) Ali normalno da uvijek postoji neka doza cinizma prema određenim skupinama koje dolaze (izbjeglice s Bliskog istoka, op.a.). Možemo mi, rekao bih, praviti se da smo jako inkluzivni, ali na kraju krajeva uvijek dolazi određena doza cinizma jer smo ljudska bića i identitet nam je primaran. I zato ćemo se uvijek diferencirati prema nekoj zajednici.“ (Ispitanik 25)

„Toleriram heterogenost i to, ali mislim da država i gradovi bolje funkcioniraju kad žive pripadnici istih etničkih skupina. Da nema previše kulturoloških razlika. ... Mogu lakše definirati kakvih je stavova javnost, koje su njihove karakteristike, koje su im sklonosti. Danska kako je uspjela procijepiti 90 posto ljudi na primjer. S obzirom na to da su tamo praktički svi... svugdje je ista kultura u svim dijelovima Danske, nema toliko manjina ni ničeg. Puno brže su došli do toga jer svi žele isto. Ne znam kako bi to prošlo u zemlji kao što je SAD, gdje živi puno manjina.“ (Ispitanik 14)

„Problematika u tome je ako idemo na pre heterogeno društvo dolazimo do puno nesuglasica i puno različitih mišljenja koji nužno u određenoj mjeri moraju voditi do oblika netrpeljivosti. Za samo funkcioniranje, ako govorimo o idealnoj strukturi, mislim da je puno praktičnije imati homogeno društvo. Ali, nije moja osobna preferenca jer mislim da se homogeno društvo nužno ne razvija i ne može imati tu veličinu kao što može imati heterogeno društvo.“

(Ispitanik 30)

Za većinu ispitanika Hrvatska je homogena država, a stanovnici su većinom Hrvati i opredjeljuju se kao katolici. Iznimka je Zagreb, u kojem je smješteno većina stanovništva, a time i različite skupine. Ipak, često se navodi problematika starijih generacija koje su zatvorenije, a stoga i manje sklone prihvaćanju osoba drugih rasa, vjera i nacionalnosti.

Zbog činjenice da je Hrvatska percipirana kao homogena zemlja, prisutnost „drugačijih“ od većinskog stanovništva, nije moguće ne primijetiti, smatra jedna ispitanica:

„I ne znam točno kad je to sve krenulo s izbjeglicama i tako nešto. Skušila sam, da kad hodam ulicom i prođe osoba, to sad o prošlosti govorim, koje je recimo Sirijac ili tako nešto i ja se stiltam. (...) primijetila bih tu osobu. I onda sam shvatila, drugu osobu ne bih primijetila. Znači po nečemu se ta osoba istaknula. A to je boja kože, izgled, nebitno. Bilo koja takva kategorija.“ (Ispitanica 6)

Druga ispitanica izražava određenu razinu društvene distance navodeći primjer Italije i negativnog iskustva pripadnika crne rase koji prodaju suvenire.

„Iskreno, ovisi na koji način. Tipa, bila sam u Italiji ... došli smo u Pisu i odmah su bili crnci koji su dolazili i htjeli nam prodati stvari. I bili su onako agresivni i tipa to ne bih htjela baš. Ali da hodaju po ulici, žive svoj život, to bi mi bilo sasvim u redu.“ (Ispitanica 27)

Općenito, heterogenost se dominantno povezuje s prisutnošću pripadnika nacionalnih manjina. Ipak, ispitanici navode da se radi o malim brojkama te da se radi o skupinama iz regije (Bosna i Hercegovina, Srbija, Kosovo, Albanija). Generalni je zaključak da Hrvatska treba težiti društvenim raznolikostima.

4.2. Grupno specifični stavovi

Prema Strabac i dr. (2014), stanovnici koji su skloni negativnim stavovima prema jednoj skupini, imat će negativne stavove i prema drugoj. Ipak, navedeno nije slučaj i u ovome istraživanju. Naime, studenti su pokazali visoku razinu zatvorenosti prema jednoj skupini, a otvorenosti prema drugima. Kao što je ranije spomenuto, generalizirane predrasude mogu se izraziti kroz specifične stereotipe, koje su ispitanici naglašavali tijekom intervjua. Tako se muslimane s Bliskog istoka smatra „radikalnijim“, odnosno više „vjerskim nastrojenim“ od muslimana iz Bosne i Hercegovine. Potonji su najčešće percipirani kao „naši“, „susjedi“ i „manje religioznima“. Nadalje, s jedne strane za imigrante s afričkog kontinenta prevladava mišljenje da su „siromašni“ te su time „natjerani“ na iseljavanje. S druge strane, za muslimane

s Bliskog istoka, koji često dolaze upravo iz ratnih područja, a posljedično i visokog siromaštva, ispitanici ne iskazuju slične stavove. Općenito, muslimani s Bliskog istoka redovito su percipirani negativno, odnosno ispitanici pokazuju veću sklonost useljenicima iz Afrike. Konačno, imigranti iz našeg susjedstva – i iz Bosne i Hercegovine i iz Srbije – najčešće su pozitivno vrednovani, a kao razlog tomu najčešće se spominje upravo kulturološka i jezična bliskost.

4.2.1. Odnos prema useljenicima iz Bosne i Hercegovine i Srbije

Pod skupinom imigranti iz našeg susjedstva ispitivao se odnos prema useljenicima iz Bosne i Hercegovine i Srbije. Obje skupine uglavnom su pozitivno vrednovane, odnosno većina ispitanika ističe pozitivna iskustva s pripadnicima navedenih grupa. Kod obje skupine, većina ispitanika ističe kulturološku i jezičnu bliskost te redovito koriste termin „naši“.

„Često znaju reći kad se nađu negdje vani na Njemačkoj, negdje na baušteli... Hrvat, Bosanac i Srbin, pa kažu mi smo si naši. Kako pratim nogomet, uvijek mi je pre smiješno kako se grupiraju naši ljudi, uvijek je jedan Bosanac, Srbin i Hrvat. I oni su družina i teže se prijateljuju s nogometašima iz drugih država. Mislim da bi se oni lagano integrirali.“

(Ispitanik 21)

„Srbi i BiH mislim da se hoće integrirati i da se žele integrirati. I da što više idemo u budućnost, oni se mogu bolje integrirati. Jer ja već danas, kad sam bio u Beogradu i drugdje u Srbiji nisam imao neugodnih iskustava (...) mislim da su imigranti iz našeg susjedstva dio Europe. I svi znaju kako društvo funkcionira, kako se treba ponašati i svi imaju iste vrijednosti. I mislim da bi se svi dobro uklopili. I Bosna i Hercegovina, Srbija, Crna Gora, Albanija.“ (Ispitanik 22)

Ispitanici ne rade diferencijaciju u stavu između pripadnika muslimanske vjeroispovijesti i ostalih religija u državi. Prevladava stav da u Hrvatskoj živi veliki broj državljana iz Bosne i Hercegovine (ili potomaka istih), što je dovelo do navike, pa i do ne poistovjećivanja skupine kao „stranaca“. Tome svemu ide u prilog sličan jezik, blizina i zajednička povijest, ali i veliki broj useljenika iz Bosne i Hercegovine na područje Hrvatske.

„Zato što su Balkanci i zato što smo susjedi, susjedne zemlje. Razumijemo se, pričamo naš jezik. I blizu smo... pa i ne radim baš neku razliku između Bosanaca i Hrvata.“ (Ispitanica 11)

„Kod mene je taj neki doživljaj da smo uvijek s Bošnjacima super susjedi, super prijatelji, nema nekih loših konotacija u odnosima s njima.“ (Ispitanica 16)

Svega troje ispitanika navodi da je useljavanje s prostora Bosne i Hercegovine donijelo i neke nepoželjne promjene. Dvije ispitanice ističu promjenu u kulturološkim obrascima, a jedan ispitanik promatra useljavanje Hrvata iz Bosne i Hercegovine u kontekstu nepotizma.

„Moram reći da je jako vidljivo u našem društvu da ljudi koji dolaze iz Bosne i Hercegovine ipak nose svoju kulturu sa sobom i donekle mijenjaju našu kulturu, kao posljedicu toga što u velikim količinama dolaze. Što se vidi samo iz dijalekata koji su nekad prevladavali u Hrvatskoj i koji prevladavaju sad. Što se vidi prema prosječnom broju uzvanika na svadbama, koji je prije sto godina bio 20, a sada je 220 i tako dalje. Znači, nećemo se lagati da ti utjecaji nisu prisutni, jer jesu.“ (Ispitanica 9)

„Nekako ne nužno sa vjerom, jer u većem broju su svi oni kao kršćani došli... nekako su sa sobom možda donijeli nekakav drugačiji mentalitet i, isto ovo što sam pričala oko nametanja. Ne da su se oni nametnuli, nego su se jednostavno proširili apsolutno svugdje. Ušli su u sve, i to je bilo za vrijeme rata, kako su došli, tako su i ostali. I nekako su možda izmijenili neke stvari, ja nemam toliko godina da sam živjela u prijašnjim vremenima, ali imam nekakav osjećaj da su dosta toga donijeli sa sobom i ostavili tako.“ (Ispitanica 7)

„Možda je njihova integracija prevelika i previše ih se gura naspram drugih. Kad gledam taj poslovni svijet, netko gura svog. (...) Oni su više došli tom linijom. Došao je Pero Perić iz Mostara u Zagreb, našao si je posao i on tom linijom kojom je našao posao gura svoje Hercegovce.“ (Ispitanik 20)

Većina ispitanika smatra da se useljenici iz Bosne i Hercegovine mogu nešto lakše uklopiti u domaće društvo nego useljenici iz Srbije. Najveći razlog tome je rat, a dio ispitanika smatra da i dalje postoji netrpeljivost s obje strane. Međutim, ispitanici vide razliku između starijih generacija, koje su proživjele rat i razaranja, i mlađih koje nisu, i smatraju da se navedeni problemi premošćuju s vremenom. Mlađe generacije iz obje zemlje percipirane su otvorenijima i spremnijima za uklapanje, a ranije spomenuti animozitet prema Srbima najčešće prepisuju starijim generacijama.

„Ako pitamo mlađe generacije, tebe i mene, mislim da je većinski pogled na to... i možda naše strance... mislim da je većinski pogled na to da najnormalnije možemo komunicirati sa Srbima, i oni su ljudi, rat je bio prije puno godina. 30 godina od početka rata i vremena su se promijenila i sve ostalo. I mi bi mogli komunicirati. Ako pitaš bake i djedove, većina će biti na strani protiv Srba, da su oni svi četnici i ostale priče.“ (Ispitanik 24)

„Ali s obzirom na to da sam se do sada družila s mladim ljudima iz Srbije, koji nitko ni ne misli o ratu, apsolutno ništa, vjerujem da dolaze i nove generacije koje stvarno su sve više i više pristupačnije i otvorenije i ne razmišljaju više o tim stvarima o kojima razmišljaju naši roditelji i nisu proživjeli ono što su oni proživjeli, tako da ono... sve najbolje.“ (Ispitanica 3)

Stoga, moguće je zaključiti da, unatoč potencijalnim problemima zbog rata, ispitanici pozitivno vrednuju imigrante iz Srbije, a osim rata nije izražen ni jedan drugi negativan stav. Kao kod imigranata iz Bosne i Hercegovine, i kod useljenika iz Srbije naglašava se pojam sličnosti: *„Jer koliko se mi borimo da nismo isti, vrlo smo slični. I oni bi bili neki kojima bi bilo možda najlakše i koji bi zbog nekih sličnosti mi trebali prihvatiti bolje.“ (Ispitanica 9)*. Stoga, dominantno je mišljenje da su Srbi dobro prihvaćeni u hrvatskom društvu, kao što navodi jedan ispitanik: *„Čak, uvijek smo i zainteresirani za njih, Srbi su nama jako zanimljivi iz nekog razloga...“ (Ispitanik 13)*. Među ispitanicima prevladava stav da su Hrvati, odnosno mlađe generacije, zainteresirane za kontakt sa (mlađim) Srbima, a tome može biti razlog što je većina posjetila Beograd, koji je s vremenom postao sinonim za dobar provod mladih.

„Ali, mislim da kad se netko iz Srbije doseli tu ili iz Hrvatske tamo, vjerojatno je dobro prihvaćen – vjerojatno odu u neku urbanu sredinu, Zagreb, Beograd, gdje su sve mlađe generacije oduševljene – wow iz Srbije si, iz Beograda si.“ (Ispitanica 12)

4.2.2. Odnos prema useljenicima s Bliskog istoka

Kod muslimana s Bliskog istoka ispitanici pokazuju visoku razinu negativnih percepcija, a najčešće prevladava stav da su različiti od nas, stoga bi se i teško uklopili u hrvatsko društvo. Najveća razlika je upravo kulturološka – prvenstveno religioznost i vjerski običaji karakteristični islamskoj religiji (koji su najčešće okarakterizirani kao „strogi“ i/ili „ekstremni“), u stilu odijevanja, posebice nošenje marama kod žena, ali i odnosima unutar obitelji.

„Jer su previše različiti od nas, kao što smo već spominjali, kulturološki i sve skupa. (...) U smislu kad vidim da su tako zamotani i cijeli taj stil odijevanja i svega skupa, ne odgovara mi.

Pokazuje mi neke njihove vrijednosti, koje mi ne idu uz naše vrijednosti.“ (Ispitanica 2)

„A možda imam malu [predrasudu]. Nije nešto ekstremno, da sad vidim nekog Afganistanca da sa strane umire, pomogla bih mu vjerojatno. Ali... kažem, da vidim nekog Afganistanca sa strane i gleda di će se pomaknuti jer ne zna gdje je, možda mu ipak ne bih pomogla i rekla hoćeš da ti pomognem naći smjer.“ (Ispitanica 3)

Nošenje marame često je percipirano negativno: naročito kod ispitanica prevladava mišljenje da je riječ o diskriminatornoj i zastarjeloj religijskoj praksi, koja ugnjetava žene, a ispitanici često izražavaju i određenu razinu neugode kod susreta sa zamotanom ženom. Nastavno na to, i ispitanici i ispitanice naglašavaju da „vole vidjeti lice“ i da je komunikacija „licem u lice“ uvriježena u zapadnim društvima.

„Pa mislim da to samo simbolizira sve ostalo njihovo prema ženama. Pa kao, maramu je najlakše izdvojiti.“ (Ispitanica 2)

„Neki dan sam vidjela neku ženu u burki, skroz zamotanu, u centru Zagreba prvi put – nije mi to ugodno vidjeti.“ (Ispitanica 10)

„Mislim da bi se lice trebalo moći vidjeti. Imamo tu i neke sigurnosne razloge, trgovine i slično... Naravno, ne sugeriram ja sad da su ti ljudi podložniji da postanu kriminalci, da se upuštaju u neke ilegalne djelatnosti, samo kažem da kada gledamo na Zapadu i kada se od neke osobe traži da pokaže osobnu kartu, da se na njoj treba vidjeti lice. I mislim da hidžab koji se nosi preko lica i u kojem se vide samo oči nije nikako dobro rješenje našim demokratskim, europskim sustavima. Jer zaklanja upravo ono što bi tebe trebalo identificirati. Naravno, to jest dio kulture, ali isto tako postoji burka koja se stavi preko glave i lice se i dalje vidi i protiv toga nemam apsolutno ništa.“ (Ispitanik 13)

Osim nošenja marami, ispitanici kao kulturološku razliku navode i razliku u odnosima između Hrvata i muslimana s Bliskog istoka, posebice u odnosima između muškaraca i žena. Prevladava stav o visoko patrijarhalnom društvu, u kojem dominiraju muškarci, a žene imaju malo prava ili ih nemaju uopće.

„Znaš kad cura hoda u minici, oni se vjerojatno onesvijeste. Ali to tako ne ide tu. Ali ja ne mislim da oni sad dolaze s idejom da ta cura mora obući dugu suknju. Ja mislim da je njima ok da ona to nosi. Samo si daju previše za pravo, da joj namignu, dotaknu, dođu preblizu. Samo zato jer ona nosi takvu suknju pa im je ok. Ja mislim da im je teško, ako živiš tamo 20 - 30 godina i imaš jedan način razmišljanja... i onda nakon toga u potpunosti promijene. A meni je za njih baš u potpunosti. Jednostavno žive u rigoroznijem svijetu.“ (Ispitanica 19)

„Ja ne znam jesu sad oni da žena ne smije raditi, nego mora biti kuće. U tom smislu da bi se razilazili. Oni ne bi dopuštali ženi da idu raditi.“ (Ispitanica 28)

„Ali imam neki svoj dojam da je uvijek muškarac nekako glava. Dakle on, a žene su podređene njihovom načinu života. Tome govori da u nekim zemljama da mogu imati i ne znam koliko žena, da budu u braku.“ (Ispitanica 7)

Nekoliko ispitanika navodi i pitanje sigurnosti te izražava određenu dozu straha prema skupini, koji ponekad dolazi iz osobnog iskustva, a ponekad je baziran na temelju priča i medija. Dio ispitanika navodi da osjećaju strah ili nelagodu, ali smatra da je plod društvenih konstrukcija.

„(...) Vidjela [sam] par, da su baš imigranti iz Afganistana ili nekud. Kad prođem pored njih, ne osjećam se ugodno. Ali to je opet generaliziranje jer ne znam jesu li svi takvi. Kako bih rekla... ne osjećam neku sigurnost. ja sam se na primjer susrela s takvom vrstom ljudi, koji su malo... napadni i ne izgledaju baš ugodno. Ali opet ne mora značiti da su svi takvi koji dolaze iz Afganistana, Sirije ili otkud već.“ (Ispitanica 29)

„Ne znam, evo iskreno, da sad hodam ulicom i da 10 Afganistanaca, nažalost, pretežito muškaraca te nacionalnosti prođe pored mene, evo ne znam. Bi li mi srce zastalo, bi li se osjećala nesigurno, stvarno ne mogu reći.“ (Ispitanica 6)

„Vjerojatno bih malo zatreperio navečer u ulici da ga vidim. Ali to je čisto instiktivno, jer sam i ja isto zatrovan tim teror brijama. I pretpostavljam da njegovo iskustvo tu nije dobro i da je moguće da je već polučen nekim gorim iskustvom i da sa sobom ima nož ili nešto. Dok realno, isto bi moglo biti sa nekim Hrvatom koji izgleda kao skitnica. Ali u principu, ja bih ih prihvatio.“ (Ispitanik 22)

Uz način odijevanja i odnose unutar obitelji, ispitanici naglašavaju i različitost fizičkog izgleda, gdje navode da je imigrantima koji „izgledaju kao mi“ lakše se uklopiti u društvo. Ipak, religija je najčešći izvor negativnog stava, a ispitanici smatraju da je predanost religiji od strane muslimana s Bliskog istoka uzrok za neuklapanje. Osim toga, ta ista predanost religiji ponekad je i posljedica za osjećaj sigurnosne prijetnje od strane skupine, kako navodi jedna ispitanica.

„Ta predanost općenito religiji mislim da ima neki drugačiji način gledanja života i svijeta i u predanosti toj svojoj vjeri oni su spremni poduzimati različite aktivnosti i radnje. (...) Imam osjećaj da imaju svoja neka viđanja svijeta, kako bi ga htjeli napraviti i onda u svrhu tog nekog većeg cilja su spremni, bubam, teroristički napad, da bi se dokazala njihova poruka, cilj, gledanje života. Bez razmišljanja da drugi ljudi nisu kao i oni, da postoje razlike među ljudima – vjera, nacionalnost, rasa, šta god.“ (Ispitanica 7)

Međutim, islam, vjera koju muslimani s Bliskog istoka dijele s muslimanima iz Bosne i Hercegovine, kod potonjih nije uzrok problema i neuklapanja. „*Oni su naši domaći muslimani... što je malo licemjerno*“, sažima jedna ispitanica (Ispitanica 15). Stoga, možemo zaključiti da vjera nije ključna za posljedično neuklapanje skupine, nego generalna kulturološka bliskost:

„Kao da se oni ne bi ni, kao da se ne moraju ni šta uklapati. Toliko imam osjećaj da su oni isto ravnopravni, ovo će baš gadno zvučati, ali uglavnom, imam osjećaj da se muslimani s Bliskog istoka, da, za njih mi je baš ta riječ uklopiti, a ovdje, za muslimane iz Bosne i Hercegovine, mi je onako oni su odavde.“ (Ispitanica 1)

Pripadnost vjeri kod muslimana s Bliskog istoka kod nekih ispitanika izaziva osjećaj straha, dok navedeno ne vrijedi za skupinu muslimana iz Bosne i Hercegovine. To je slučaj i kod ranije navedene Ispitanice 2, koja razlikuje dvije skupine: „*Ne znam, jer žive tamo, susjedi smo i dobri smo si, pa aj. Pa izazivaju i oni (strah, op.a.), ali oni su u Bosni pa su ok. Malo su mi manje strašni od onih.*“

Geografska blizina očito je imala utjecaj na percepciju bliskosti i intenzitet kontakata. U Hrvatskoj je oduvijek mnogo useljenika iz Bosne i Hercegovine, neki ispitanici su i potomci istih, a većina je posjetila Bosnu i Hercegovinu i/ili imaju prijatelje i obitelji u Bosni i Hercegovini ili Hrvatskoj. Samim time, susreli su se sa skupinom i smatraju ih bližima, a opisuju ih kao „našim“ muslimanima i „bližim“, ne samo geografski, nego i kulturološki. Osim toga, često se navodi i Jugoslavija, odnosno razdoblje u kojem smo dijelili istu državu.

„Čak mislim da više utječe geografska lokacija, svi znamo nekoga čiji su mama i tata iz Hercegovine ili iz Bosne, znači stvarno, to smo se toliko navikli na to da ih više ne gledam... mislim jesu druga država, ali da sretneš Bosanca u Nizozemskoj, reći ćeš – ah, naši smo si, eto.“ (Ispitanica 3)

„Da, upravo zato što.... ne znam točno, ali koliko znam ovako iz priča, muslimani iz Bosne i Hercegovine vode sličan život kao i neki Hrvat u Bosni i Hercegovini. Ne nosi svaka muslimanka u Bosni i Hercegovini maramu, automatski su po tome sličniji. Nije svaki musliman sto posto u vjeri i vjerojatno ne poštuje sve što treba poštovati, ne znam.“
(Ispitanica 10)

Kao što je ranije spomenuto, diferencijacija dviju skupina je u vjeri – kod pitanja za usporedbu muslimana iz Bosne i Hercegovine te s Bliskog istoka, ispitanici potonje opisuju kao

„ekstremne“, „religioznije“ i „više u vjeri“. Život na Zapadu percipira se slobodnijim, dok se za muslimane s Bliskog istoka smatra da žive pod strogim pravilima. Određeni dio ispitanika izrazilo je i zabrinutost za „nametanjem vjere“ ili kulture većinskom stanovništvu.

„Kod muslimana je moja glavna predrasuda to njihovo nametanje vjere i svega, što žive, na druge ljude. Ali, općenito kod ostalih ljudi mislim da nemam predrasudu. (...) U Hrvatskoj zadnjih 10 - 15 godina, odjednom su počele turske serije. Vjerujem da se ništa ne događa slučajno, a pogotovo nešto što je ovako intenzivno i naglo i brzo odjednom ušlo i došlo među nas. Bile su samo španjolske i meksičke sapunice i odjednom je pet raznih turskih serija i otada se nastavljaju komunicirati i emitirati.“ (Ispitanica 10)

„Mislim da imaju prejaku kulturu koja se krši s našom, pa mislim da to ne može. I da bi možda gurali tu svoju kulturu previše, a to Hrvati ne bi mogli prihvatiti.“ (Ispitanica 28)

Dakle, ispitanici često smatraju da se dvije kulture međusobno kose i teško mogu biti u suživotu, a spominjala se i radikalizacija islama, kao i zabrinutost za običaje koji prevladavaju i istočnim muslimanskim zemljama.

„Znam da se u Pakistanu, ne znam kako se zove, ali baš neki radikalni islam. Gdje se bičuju. Ne znam kako se zove ta grana vjere, ali mislim da tu ne bi prošlo, prakticiranje takvih običaja. (...) Pa ako imaju to, vjerojatno imaju još neke koji su neuobičajeni za zapadnjačku kulturu.“ (Ispitanik 14)

Osim ranije navedenih, jezik je također jedan od faktora za (ne)uklapanje, a dijeljenje zajedničkog jezika sa skupinom muslimana iz Bosne i Hercegovine, dovodi do pozitivnog vrednovanja skupine i mišljenja o lakom uklapanju u društvo.

„Muslimani iz Bosne i Hercegovine bi se bolje uklopili definitivno, zbog jezika. Sad vjera više ili manje igra ulogu, ali čisto zbog toga – ovi su nam susjedi i više poznaju način života. Stoga, mislim da bi znali bolje se prilagoditi našem području.“ (Ispitanica 8)

Zanimljivo je spomenuti da su intervjui provedeni u vrijeme i neposredno nakon talibanskog osvajanja glavnog grada Afganistana, Kabula u kolovozu 2021. godine. S obzirom na to da je riječ o velikom i iznenadnom sukobu, iznimno medijskim popraćenom, u intervjuiima se očekivalo spominjanje konflikta, no ono je izostalo. Ispitanici su se minimalno osvrtni na navedeni događaj. Mogući razlog tome je i percepcija Afganistanaca kao „talibana“, kao što navode dvije ispitanice.

„Pa svakako da suosjećam s ljudima iz Afganistana. Samo što je tu problem, kad kažeš Afganistan, meni na primjer prvo dođu na pamet talibani.“ (Ispitanica 3)

„Pa, okej sad možda u Afganistanu, među normalnim ljudima je sve normalno, ali ova skupina talibana i to sve, diskriminacija.“ (Ispitanica 2)

Različitost je atribut koji najviše opisuje stav ispitanika prema muslimanima s Bliskog istoka – različitost kulture i religije, fizičkog izgleda, načina odijevanja te običaja. Upravo zbog prevelike različitosti, veći dio ispitanika sklono je razmišljanju da se imigranti s Bliskog istoka ne mogu uklopiti u hrvatsko društvo, a time i ostvarivanju bližeg kontakta s njima.

„Ovako, meni to nije problem i nikad ne bih nikog osuđivala ni ništa, ali ne mogu sad 100 posto reći da bi se s nekim susjedom koji je iz Afganistana družila. Em zbog jezične barijere, em zbog, nekako drugačijeg načina, ja vjerujem da oni imaju drugačiji način razmišljanja od nas. Ne da bih se osjećala ugroženo ili preplašeno, nego mislim da nemam neke zajedničke poveznice, neki zajednički jezik s njima.“ (Ispitanica 3)

„Ja konkretno, mogu se integrirati s osobama koje nose marame, ne znam bi li se mogla integrirati s nekim tko je skroz zamotan. Mislim da imamo različit način života i samo zbog te neke razlike ja bih mogla, pretpostavljam – nisam nikad pa ne znam, ali pretpostavljam da bih mogla komunicirati i ostvariti neki odnos s tobom osobom. Ali, da bih ja nju razumjela i da bi mi bili neki najbolji prijatelji - u to ne vjerujem.“ (Ispitanica 10)

4.2.3. Odnos prema useljenicima iz Afrike

Posljednja skupina su useljenici iz Afrike, koji su predmet pozitivnih stavova kod ispitanika. Iako ispitanici imaju podjednako kontakata s useljenicima s Bliskog istoka i afričkih zemalja, potonjima mnogo su se rjeđe pripisivali pojmovi kulturnih različitosti te su ispitanici vrlo rijetko iskazali negativne stavove. Također, za razliku od useljenika s Bliskog istoka, za koje ispitanici smatraju da ih znaju i (kulturološki) poznaju, za useljenike iz Afrike to manje vrijedi i ponekad sa zadržkom raspravljaju o kulturološkim značajkama. Ipak, uz navedenu skupinu vezuju se izrazito pozitivni sadržaji, rijetko se navodi problematika uklapanja i dominira percepcija lakog uklapanja skupine.

„Zanimljivo ... Mislim da su i to drugačije kulture i drugačijeg odrastanje od nas, ali da se od njih jako puno može naučiti...“ (Ispitanica 8)

„Oni su super simpatični ljudi, nitko nema ništa protiv njih, da ih se ljudi boje. Dosta su ugodni, nema problema s njima.“ (Ispitanica 29)

„Mislim da bi se oni čak prilagodili, da bi se oni sami htjeli prilagodili našoj državi jer mislim da bi dobrovoljno otišli iz svoje države. Oni koji su recimo ugnjetavani, koji su bili diskriminirani...“ (Ispitanica 28)

Za početak, Afrika je kod nekih ispitanika percipirana kao siromašan kontinent, zbog čega su njegovi stanovnici „primorani“ imigrirati zbog „boljeg sutra“, najčešće kao radni imigranti i studenti. Težak život Afrikanca opravdava želju skupine za dolaskom u Europu, a stoga je i njihova želja za uklapanjem snažna te posljedično i lakša.

„Za njih mislim da stvarno idu trbuhom za kruhom i da su to već potezi očajja i da je tamo užasno loš životni standard. A u Europi vide nadu za bolji život. I mislim da im se, samim time što dođu do Europe, stvarno trebalo maksimalno izaći u susret i maksimalno pomoći u osnivanju novog doma.“ (Ispitanica 12)

„Ovo je isto u jednu ruku gledanje s visoka, ali ja njih uvijek pozdravljam jer uvijek mislim da je njima najteže.“ (Ispitanica 16)

„Sad kad si rekla, odmah sam pomislila - siročeki, treba im pomoći. Toliko su nam već puta, s tom Afrikom, da njima treba pomoć, pa imam tako neku percepciju o njima.“ (Ispitanica 3)

„I zbog cijele kulture, sad ne znam kad pričamo o Africi koja je njihova kultura, osim što nemaju osnovne uvjete za život, pa u tom smislu ne znam kako bi se uklopili, nadam se dobro... kad bi im se to sve omogućilo.“ (Ispitanica 2)

Međutim, ono što prevladava je shvaćanje skupine kao „manje rigorozne“, a predrasude koje dominiraju prema useljenicima s Bliskog istoka, nisu izražene kod useljenika iz Afrike. Primjerice, zanimljivo je spomenuti da kod imigranata iz Afrike ispitanici nisu spominjali vjersku pripadnost islamu, pogotovo kada znamo da na kontinentu prevladava islamska vjeroispovijest. Istovremeno je islam, za koji ispitanici navode da je „ekstreman“ i „rigorozan“ na istoku, jedan od razloga protivljenju useljavanja skupine muslimana s Bliskog istoka, a istovremeno useljenicima iz Afrike ne pridaju epitet rigoroznosti. Vjera, a ne rasa, razlog je lakšeg prihvaćanja skupina, kako sumira jedna ispitanica: *„Mislim da je stvar odbojnosti, suprotnosti između vjera - mislim da je to veći problem nego rasa iskreno. I u zadnje vrijeme sam vidjela dosta puno rasa u Hrvatskoj“ (Ispitanica 7).*

Velika većina ispitanika useljenike iz Afrike prihvaća i smatra ih dobrodošlima. Nekoliko ispitanika iskazuje skepsu oko uklapanja, ali problem vidi u domicilnom stanovništvu koje se percipira „zatvoreno“ i nesklono drugim rasama, a ne u kulturi skupine. S obzirom na to da su migracije iz afričkih zemalja i zemalja Bliskog istoka (relativno) novije te malobrojnije, te da se u oba slučaja ispitanici rijetko ili rjeđe osobno susreću s osobama s ovih područja, zanimljivo je usporediti stavove prema navedenim skupinama. U najvećem broju slučajeva, ispitanici koji pokazuju negativnije stavove prema useljenicima s Bliskog istoka ne pokazuje isto za useljenike iz afričkih zemalja, a niti jedna osoba nema preferenciju prema skupinama s Bliskog istoka u odnosu na useljenike iz afričkih zemalja. Priupitani da usporede dolazak imigranata s Bliskog istoka i iz Afrike, ispitanici najčešće odabiru potonje, a najčešći razlog je perspektiva jednih kao konzervativnih i nespremnih na prilagodbu, a drugih liberalnijih i spremnijih. Manjina ispitanika pokazuje određenu zadržku prema obje skupine, odnosno njihovoj integraciji. S druge strane, ispitanici koji skupinu useljenika s Bliskog istoka smatraju dobrodošlom i ne vrednuju ih negativno, redovito izražavaju slične stavove za sve imigrantske skupine, pa tako i useljenike iz Afrike.

„Općenito kad povezujem imigrante... Najčešće su to meni ljudi s Bliskog istoka... Onda Bliski istok ima neku negativnu konotaciju. Iz Afrike jesu imigranti, odnosno, da. Ali su pozitivniji meni, cjenjeniji ... ja mislim da je drugačiji i oni se žele što prije prilagoditi....“

(Ispitanik 4)

„Afrikanci, onoliko koliko ja znam, nisu živjeli na tako uređen način i mislim da se mogu lakše prilagoditi od Arapa koji jednostavno imaju neki način, oblik... nekakav životni standard i naučeni su na nešto. I kad si naučen na nešto teško ti je naučiti nešto drugo. Dok ljudi iz Afrike su sigurno naučeni na nešto, ali to njihovo nešto nije toliko... kruto... strogo i toliko jasno.“ (Ispitanica 19)

„Ne znam, vjerojatno bi se uklopili. Ne bih rekao da su oni nametljivi previše, mislim da su muslimani više nametljivi nego ljudi iz Afrike.“ (Ispitanik 14)

5. Rasprava: kulturološke razlike i odnos prema različitim skupinama useljenika

Prvi dio istraživanja bavio se općenitim stavom ispitanika prema kulturološkoj različitosti i želji za heterogenim ili homogenim društvom. Kod ispitanika prevladava želja za heterogenošću, koja je promatrana prvenstveno kroz kulturološku dimenziju, a pritom je naglasak na upoznavanju s drugim kulturama i širenju vidika. *„Poželjno multikulturalno društvo, različite*

kulture i društvene norme – radije s imigrantima nego s Hrvatima i Bosancima.“ (Ispitanik 18), navodi jedan ispitanik. Osim toga, suživot s drugim kulturama i intenzivniji kontakt mogao bi dovesti do smanjenja postojećih predrasuda, smatra jedna ispitanica: *„I tu padaju u vode neke predrasude, strahovi, koje možda imam (...) Bilo bi mi ugodno da smo u većoj interakciji jer bih onda mogla se jednostavno bolje upoznati i ne znam, riješiti tih nekih strahova i predrasuda koje imam“* (Ispitanica 1). Ispitanici koji su bili dio Erasmusa, navode program kao pozitivno iskustvo susreta s različitim nacijama i kulturama.

„(...) gdje sam upoznala ljude različitih nacionalnosti i različitih vjeroispovijesti i mislim da sam se dobro uklopila i bilo mi je super, nisam imala konkretno predrasude prema takvim osobama.“ (Ispitanica 10)

„Tu je bilo i Afrikanaca u klupi kraj mene i iz Turske, Uzbekistana. Bilo je muslimana, vidiš po marami. Nije nikakva predrasuda, ako ima maramu znaš da je muslimanka. I ja sam sjedila s njima u klupi i ništa.“ (Ispitanica 16)

Moguće je zaključiti da ispitanici pozitivno vrednuju kulturne različitosti i zazivaju heterogeno društvo, čime je potvrđena jedna od početnih teza rada. Međutim, dubljim propitkivanjem grupno specifičnih stavova moguće je zaključiti da je zazivanje različitosti zapravo – zazivanje kulturološko sličnih. Pa tako jedan ispitanik zaključuje da prihvaća društvene različitosti, no heterogenost zamišlja kao manju grupaciju različitih naroda, međusobno sličnih.

„Ne sad da ima 50 nacionalnosti, nego da je umjereno. Da nisu samo Hrvati, da ih ima više, ali ne previše (...) Ne da ih ima sa svih strana svijeta... na primjer Europljani, ajmo reći. Tko ima slična kulturna stajališta i to.“ (Ispitanik 17)

Drugi dio istraživanja bavi se stavom prema određenim skupinama useljenika: useljenicima s Bliskog istoka, Afrike, Bosne i Hercegovine i Srbije. Pritom, prve dvije skupine dolaze iz udaljenijih zemalja, drugačijih su kultura i jezika, dok su druge dvije skupine useljenika iz susjedstva te su kulturološki i jezično bliske stanovništvu. Nastavno na ranije dobivene nalaze i provedena istraživanja, očekivalo se pozitivno vrednovanje useljenika iz Bosne i Hercegovine, ali određena razina iskazane prijatnje prema srpskoj populaciji, dok se za useljenike iz drugih kulturoloških područja (Afrika i Bliski istok) pretpostavljala skepsa u pogledu kulture.

Nakon provedenog istraživanja, zaključujemo da su dvije teze potvrđene, a dvije nisu, odnosno potvrđena su očekivanja stava prema useljenicima iz Bosne i Hercegovine i Bliskog istoka, a nisu prema useljenicima iz Afrike i Srbije. Naime, u skladu s pretpostavkama, useljenici iz

Bosne i Hercegovine pozitivno su vrednovani i nerijetko su opisivani kao „našima“. Svaki ispitanik susreo se s pripadnicima ove skupine, a dobar dio njih ima intenzivnije kontakte u vidu poznanstava i prijateljstva, odnosno obiteljskih veza u Bosni i Hercegovini. Slično vrijedi za Srbiju: velik broj ispitanika spominje posjete Beogradu i prijateljske veze s mladim osobama iz Srbije. Što se tiče useljenika iz Srbije, iako su se ispitanici nerijetko pozivali na rat kao mogući razlog negativnog stava ostatka stanovništva, studenti su većinski pozitivno vrednovali useljenike iz Srbije te isti nisu bili predmet negativnih stavova.

Suprotno očekivanom i usprkos činjenici da je riječ o kulturološkoj različitoj skupini, useljenici iz afričkih zemalja najčešće nisu poimani kao suviše različiti. Za razliku od useljenika s Bliskog istoka, koji su percipirani kao nespremni na prilagodbu i rigorozni, useljenici iz Afrike poimaju se otvorenim za uklapanjem. Iako nekoliko ispitanika navodi problem drugačije rase, smatra se da je to problem neprihvatanja domicilnog stanovništva, a ne skupine, te prevladava stav o lakoći uklapanja skupine.

„Ali... nisam sto posto sigurna da su svi kršćani, jer nisu, ja mislim da kod nas rasa ne bi bila upitna - mislim bi na početku, ali bi se lako priviknuli na to. Mislim da je stvar odbojnosti, suprotnosti između vjera. Mislim da je to veći problem nego rasa iskreno.“ (Ispitanica 7)

Dobiveni nalazi prema skupini useljenika s Bliskog istoka potvrđuju i nastavljaju se na ranija domaća i strana istraživanja o porastu islamofobije (Crawley, 2005, Baričević i Koska, 2017, Velasco Gonzalez i dr, 2008; Mrakovčić i Gregurović, 2020). Naime, kultura nije prepreka uklapanju kod useljenika iz Afrike, no to nije slučaj kod useljenika s Bliskog istoka. Potonji su percipirani kao različiti, a ta se različitost smatra toliko velikom da uzrokuju neuklapanje i nemogućnost suživota. Ona je prvenstveno kulturološka, vjerska i jezična, ali navodi se i različitost u fizičkom izgledu. Osim nošenja marame, nekoliko ispitanica propituje (dominantni) odnos muškaraca prema ženama kod muslimana i patrijarhalno društvo. Navedeno ispituju i Sniderman, Hagendoorn i Prior (2007) i zaključuju da u nizozemskom društvu postoji konsenzus - muslimani ne tretiraju žene i djecu na način koji bi trebali. Naime, njihovi rezultati pokazuju da 9 od 10 Nizozemaca smatra da muslimanski muškarci u Nizozemskoj dominiraju svojim ženama, a 6 od 10 se u potpunosti slaže s navedenom tvrdnjom (Sniderman i dr, 2007: 23).

Nadalje, za muslimane s Bliskog istoka postavlja se pitanje žele li se uopće uklopiti u većinsko stanovništvo. Budući da ispitanici redovito nemaju nikakav kontakt, a kada se kontakt dogodio, on je bio vrlo površan (ispitanici spominju da „su ih vidjeli“), vidljivo je da su stavovi kreirani

na temelju priča i medija. Jasno je također da među ispitanicima prevladava stav da imigranti koji su „sličniji nama“ i govore srodan jezik se lakše uklapaju od ostatka. Važan faktor kod pitanja uklapanja je vjera, odnosno percepcija o tome kako useljenici prakticiraju religiju i koje to konzekvence ima na njihovu kulturu i običaje.

„Meni je tata došao iz Bosne i Hercegovine i čini mi se da se dobro uklopio tu. On je bio Hrvat. Bio je katolik, nije bilo te vjerske distinkcije pa mislim da se on dobro uklopio.“

(Ispitanica 27).

Konačno, iako su ispitanici većinom pozitivno vrednovali kulturne različitosti i podupirali heterogeno društvo, nerijetko izražavajući žaljenje što je Hrvatska prvenstveno homogena zemlja u kojem se ne vide različite kulture, ispitivanjem stavova prema odabranim skupinama useljenika, zaključujemo da je različitost koja se podupire zapravo kulturna homogenost. Skupine useljenika iz našeg susjedstva, iz Bosne i Hercegovine i Srbije, vrednovane su pozitivno, kao i useljenici iz Afrike, dok su useljenici s Bliskog istoka percipirani kao suviše različiti, prvenstveno kulturološki, a onda su proglašavani i nepovoljni za useljenje. Istovremeno, useljenici iz Afrike nisu percipirani različitima, stoga su i prihvaćeniji.

6. Zaključak

Iako je Hrvatska tradicionalno zemlja iseljavanja, ulaskom u Europsku uniju dolazi do sve većeg broja useljenika, prvenstveno radnih imigranata. Posljedično, sve je veći broj različitih skupina useljenika u hrvatskom društvu, od kojih su neki kulturološki bliski, a neki nisu. Ovim radom željelo se preispitati kako studenti završnih godina studija promišljaju o imigraciji i specifičnim skupinama useljenika: iz Bosne i Hercegovine i Srbije te s Bliskog istoka i iz Afrike, od kojih su prve dvije skupine kulturološki i geografski bliže, a druge dvije dalje. Provedenim intervjuima 30 ispitanika s triju fakulteta Sveučilišta u Zagrebu (Filozofski fakultet, Fakultet političkih znanosti i Ekonomski fakultet) možemo zaključiti da ispitanici visoko cijene kulturološku raznolikost i zagovaraju heterogeno društvo. Međutim, dubljim propitkivanjem vidljivo je da heterogenost zamišljaju kao kulturnu homogenost. Provedena studija pokazala je koje stereotipije prevladavaju prema određenim skupinama, gdje se posebno negativno vrednuju muslimani s Bliskog istoka, skupina za koju ispitanici smatraju da je različita od domicilnog stanovništva, a stoga je i njihovo uklapanje u društvo teže. Istovremeno, skupine iz Bosne i Hercegovine, uključujući i muslimane iz Bosne i Hercegovine, te Srbije, vrednovane su pozitivno i ispitanici ne navode problematiku njihovog useljavanja. Stoga,

možemo zaključiti da zagovaranje heterogenog društva ipak uključuje skupine kulturološki slične većinskom stanovništvu.

Na kraju, preporuka za daljnja istraživanja je nastaviti propitkivati stavove mlađe obrazovane populacije, kao i ispitati studente društvenih fakulteta s ostalih sveučilišta u Hrvatskoj. Osim toga, nastavno na provedeno istraživanje, bilo bi zanimljivo ispitati i studente ostalih usmjerenja (primjerice tehničkih i prirodoslovnih) kako bi se provjerilo postoji li razlika u stavu prema useljenicima s obzirom na izbor fakulteta. Istraživanje se može proširiti i na opću populaciju s višom razinom obrazovanja, kako bi se utvrdio stav prema kulturnim različitostima u radnoj populaciji. Konačno, neovisno o izabranom uzorku, detaljnije se mogu ispitivati stavovi prema različitim skupinama useljenika koji nisu obrađeni u radu (primjerice stav prema europskim doseljenicima i/ili useljenicima iz Azije), kao i dublje ispitati razlozi prihvaćanja, odnosno manjeg prihvaćanja pojedinih skupina useljenika.

8. Popis literature

- Banovac, Boris i Boneta, Željko (2006) Etnička distanca i socijalna (dez)integracija lokalnih zajednica. *Revija za sociologiju* 37(1-2): 21-46.
- Baričević, Vedrana i Koska, Viktor (2017) *Stavovi i percepcije domaće javnosti o nacionalnim manjinama, izbjeglicama i migrantima*. Centar za istraživanje etničnosti, državljanstva i migracija (CEDIM). Zagreb: Fakultet političkih znanosti
- Card, David, Dustmann Christian i Preston Ian (2005) *Understanding Attitudes to Immigration: The Migration and Minority Module of the First European Social Survey*. Centre for Research and Analysis of Migration. London: University College London
- Centar za mirovne studije (2013) *Istraživački izvještaj - Zastupljenost i indikatori diskriminacijskih i ksenofobičnih stavova u Republici Hrvatskoj*. Zagreb: Centar za mirovne studije.
- Crawley, Heaven (2005) Evidence on Attitudes to Asylum and Immigration: What We Know, Don't Know and Need to Know. Oxford: COMPAS. https://www.compas.ox.ac.uk/2005/wp-2005-023-crawley_attitudes_asylum_immigration/ Pristupljeno 1. kolovoza 2022.
- Čačić-Kumpes, Jadranka, Gregurović, Snježana i Kumpes, Josip (2012) Migracija, integracija i stavovi prema imigrantima u Hrvatskoj. *Revija za sociologiju* (42)3: 305- 336.
- Esterajher, Josip (2016) Iskustva zbrinjavanja prognanika i izbjeglica i suvremena izbjegličko-migrantska kriza u Hrvatskoj. *Političke analize* (6)23: 15-22.
- Fetzer, Joel S. (2000) *Public Attitudes toward Immigration in the United States, France, and Germany*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gregurović, Margareta, Kuti, Simona i Župarić-Iljić, Drago (2016) Attitudes towards Immigrant Workers and Asylum Seekers in Eastern Croatia: Dimensions, Determinants and Differences. *Migracijske i etničke teme* 32(1): 91-122.
- Hainmueller, Jens i Hopkins, Daniel (2014) Public Attitudes Toward Immigration. *Annual Review of Political Science* (17): 225-249.
- Hainmueller, Jens i Hiscox, Michael J. (2007). Educated Preferences: Explaining Attitudes Toward Immigration In Europe. *International Organization* (61)2: 1-51.
- Hastie, Brianne (2007) Higher education and sociopolitical orientation: The role of social influence in the liberalisation of students. *European Journal of Psychology of Education* 22(3): 259-274.
- Hellwig, Timothy i Sinno, Abdulkader (2016) Different Groups, Different Threats: Public Attitudes Towards Immigrants. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 43(3): 339–358.

Jurasić, Dijana (2002) Najveća brojka posljednjih godina: U Hrvatskoj 94.000 stranih radnika, raste uvoz sezonaca iz Nepala, Indije, Filipina... *Vecernji.hr* 21. travnja. <https://www.vecernji.hr/vijesti/najveca-brojka-posljednjih-godina-u-hrvatskoj-94-000-stranih-radnika-raste-uvoz-sezonaca-iz-nepala-indije-filipina-1580303> Pristupljeno 20. kolovoza 2022.

Janmaat, Gemen Jan i Keating, Avril (2019) Are today's youth more tolerant? Trends in tolerance among young people in Britain. *Ethnicities* 19(1): 44-65.

Joppke, Christian i Morawska, Ewa (2003) *Toward Assimilation and Citizenship: Immigrants in Liberal Nation-States*. New York: PALGRAVE MACMILLAN

Keating, Avril i Janmaat, Gemen Jan (2020) Immigrants, inclusion, and the role of hard work: exploring anti-immigrant attitudes among young people in Britain. *The Sociological Review* 68(6), 1212-1228.

Kovačević, Vlaho, Malenica, Krunoslav i Jelaska, Igor (2020). Attitudes of Students of the University of Split towards Asylum Seekers as a Realistic and a Symbolic Threat in the Context of Risk Society. *Nova prisutnost* (18)2: 245-258.

Kumpes, Josip (2018) Religioznost i stavovi prema imigrantima u Hrvatskoj. *Migracijske i etničke teme* 34(3): 275-320.

Mrakovčić, Marko i Gregurović, Margareta (2020). Neprijatelj pred vratima? Ili kako studenti prava iz četiriju najvećih hrvatskih gradova doživljavaju azilante i migrante s Bliskog istoka. *Sociologija i prostor* (218)3: 291-328.

MUP (Ministarstvo unutarnjih poslova) (2022) Statistički pokazatelji osoba kojima je odobrena međunarodna zaštita u Republici Hrvatskoj zaključno do 30.06.2022. https://mup.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/stranci/2022/medjunarodna%20zastita%20do%2030_6.pdf Pristupljeno 20. kolovoza 2022.

Sides, John i Citrin, Jack (2007) European Opinion about Immigration: The Role of Identities, Interests and Information. *British Journal of Political Science* (37)3: 477-504.

Sniderman, Paul M., Hagendoorn Louk i Prior Markus (2004) Predisposing Factors and Situational Triggers: Exclusionary Reactions to Immigrant Minorities. *The American Political Science Review* 98(1): 35-49.

Sniderman, Paul M. i Hagendoorn Louk (2007) *When Ways of Life Collide*. Princeton: Princeton University Press

Strabac, Zan, Aalberg, Toril i Valenta, Marko (2014) Attitudes towards Muslim Immigrants: Evidence from Survey Experiments across Four Countries. *Journal of Ethnic and Migration Studies* (40)1: 100-118.

struna.ihj.hr (2011) <http://struna.ihj.hr/naziv/metoda-snjezne-grude/20469/> Pristupljeno 18. lipnja 2022.

Valenta, Marko, Župarić-Iljić, Drago i Vidović, Tea (2015) The Reluctant Asylum-Seekers: Migrants at the Southeastern Frontiers of the European Migration System. *Refugee Survey Quarterly* (34)3: 95-113.

<https://academic.oup.com/rsq/article-abstract/34/3/95/1559516?redirectedFrom=fulltext>
Pristupljeno 20. kolovoza 2022.

González, Velasco i dr. (2008) Prejudice towards Muslims in The Netherlands. *British Journal of Social Psychology* 47(4): 667-685.

Vala, Jorge i Costa-Lopes, Rui (2010) Youth attitudes toward difference and diversity: a cross-national analysis. *Análise Social*, 45(195): 255-275.

Vujević Hećimović, Gordana, Brajović, Senka i Ilin, Ksenija (2010) Socijalna distanca građana Hrvatske prema narodima s područja bivše Jugoslavije s obzirom na vrijeme i neka socio-demografska obilježja. *Suvremena psihologija* 13(1): 137-154

Župarić-Iljić, Drago (2013) Percepcija tražitelja azila u javnosti i medijski prikazi problematike azila u Hrvatskoj. *Prvih deset godina razvoja sustava azila u Hrvatskoj (s osvrtom na sustave azila u regiji)*. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti, Centar za mirovne studije, Kuća ljudskih prava.

Župarić-Iljić, Drago i Gregurović, Margareta (2013) Stavovi studenata prema tražiteljima azila u Republici Hrvatskoj. *Društvena istraživanja* (22)1: 41-62.

8.1. Ostali izvori

1. Intervju - Ispitanica 1, Filozofski fakultet, 25.8.2021., Zagreb
2. Intervju – Ispitanica 2, Ekonomski fakultet, 30.8.2021., Zagreb
3. Intervju – Ispitanica 3, Fakultet političkih znanosti, 31.8.2021., Zagreb
4. Intervju – Ispitanik 4, Filozofski fakultet, 31.8.2021., Zagreb
5. Intervju – Ispitanica 5, Filozofski fakultet, 2.9.2021., Zagreb
6. Intervju – Ispitanica 6, Filozofski fakultet, 7.9.2021., Zagreb
7. Intervju – Ispitanica 7, Ekonomski fakultet, 12.9.2021., Zagreb
8. Intervju – Ispitanica 8, Fakultet političkih znanosti, 16.9.2021., Zagreb
9. Intervju – Ispitanica 9, Filozofski fakultet, 17.9.2021., Zagreb
10. Intervju – Ispitanica 10, Ekonomski fakultet, 2.10.2021., Zagreb
11. Intervju – Ispitanica 11, Ekonomski fakultet, 3.10.2021., Zagreb

12. Intervju – Ispitanica 12, Ekonomski fakultet, 3.10.2021., Zagreb
13. Intervju – Ispitanik 13, Filozofski fakultet, 4.10.2021., Zagreb
14. Intervju – Ispitanik 14, Ekonomski fakultet, 6.10.2021., Zagreb
15. Intervju – Ispitanica 15, Ekonomski fakultet, 8.10.2021., Zagreb
16. Intervju – Ispitanica 16, Fakultet političkih znanosti, 9.10.2021., Zagreb
17. Intervju – Ispitanik 17, Ekonomski fakultet, 9.10.2021., Zagreb
18. Intervju – Ispitanik 18, Fakultet političkih znanosti, 17.10.2021., Zagreb
19. Intervju – Ispitanica 19, Ekonomski fakultet, 18.10.2021., Zagreb
20. Intervju – Ispitanik 20, Fakultet političkih znanosti, 19.10.2021., Zagreb
21. Intervju – Ispitanik 21, Fakultet političkih znanosti, 2.11.2021., Zagreb
22. Intervju – Ispitanik 22, Fakultet političkih znanosti, 2.11.2021., Zagreb
23. Intervju – Ispitanik 23, Ekonomski fakultet, 3.11.2021., Zagreb
24. Intervju – Ispitanik 24, Filozofski fakultet, 5.11.2021., Zagreb
25. Intervju – Ispitanik 25, Fakultet političkih znanosti, 6.11.2021., Zagreb
26. Intervju – Ispitanica 26, Fakultet političkih znanosti, 7.11.2021., Zagreb
27. Intervju – Ispitanica 27, Filozofski fakultet, 7.11.2021., Zagreb
28. Intervju – Ispitanica 28, Filozofski fakultet, 8.11.2021., Zagreb
29. Intervju – Ispitanica 29, Fakultet političkih znanosti, 9.11.2021., Zagreb
30. Intervju – Ispitanik 30, Filozofski fakultet, 9.11.2021., Zagreb

SAŽETAK

Ovaj rad ispitivao je stavove studenata Fakulteta političkih znanosti, Filozofskog fakulteta i Ekonomskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu prema kulturnim različitostima i prema specifičnim grupama useljenika. U istraživanju je korištena metoda intervjua. Istraživanje se može podijeliti u dva dijela. U prvom dijelu cilj je bio istražiti stavove studenata prema kulturnim različitostima, dok je u drugom dijelu istraživanja cilj bio istražiti specifične stavove prema četiri skupinama useljenika: iz Bosne i Hercegovine, Srbije, Bliskog istoka i afričkih zemalja. Pritom, prve dvije skupine dolaze iz bližeg susjedstva, kulturološki i jezično su bliske domicilnom stanovništvu, dok druge dvije skupine dolaze iz udaljenijih zemalja, te su drugačijih su kultura i jezika. Studija je pokazala da ispitanici dominantno pozitivno vrednuju društvene raznolikosti i heterogeno društvo, odnosno dominantno zagovaraju politike uvažavanja različitosti. Ipak, dok su društvene različitosti generalno pozitivno vrednovane na normativnoj razini, na razini specifičnih stavova prema pojedinim skupinama, pozitivni stavovi rezervirani su za one useljenike koji se percipiraju kulturološki bliskije. Stoga, useljenici za koje se vjeruje da su kulturološki (vrlo) različiti, predmet su snažnih stereotipija i nerijetko negativnih stavova (muslimani s Bliskog istoka). Useljenici iz afričkih zemalja, usprkos činjenici da je riječ o kulturološkoj različitoj skupini, najčešće nisu poimani kao suviše različiti.

Ključne riječi: *kultura, kulturne različitosti, migracije, stavovi studenata*

ABSTRACT

This study researched attitudes of students of the Faculty of Political Science, the Faculty of Humanities and Social Sciences, and the Faculty of Economics of the University of Zagreb towards cultural differences and towards specific groups of immigrants. The research used interview method. The research can be divided into two parts. In the first part, the aim was to investigate students' attitudes towards cultural differences, while in the second part the aim was to investigate specific attitudes towards four groups of immigrants: from Bosnia and Herzegovina, Serbia, the Middle East and African countries. At the same time, the first two groups come from the immediate neighborhood, are culturally and linguistically close to the domicile population, while the other two groups come from more distant countries, and have different cultures and languages. The study showed that respondents predominantly positively value social and cultural diversity and a heterogeneous society, that is, they predominantly advocate policies respecting diversity. Nevertheless, while cultural and social differences are generally positively valued at the normative level, at the level of specific attitudes towards certain groups, positive attitudes are reserved for those immigrants who are perceived as culturally closer. Therefore, immigrants who are believed to be culturally (very) different, are the subject of strong stereotypes and often negative attitudes (Muslims from the Middle East). Immigrants from African countries, despite the fact that they are a culturally diverse group, are usually not perceived as too different.

Key words: *culture, cultural differences, migrations, student attitudes*